

Отстъпление в зиг-заг

Увод

Над 40 представители на фирми, доставчици на интернет услуги, се събраха на 1 юни 2014 във внушителната сива сграда на Министерство на вътрешните работи. Срещата бе свикана от Държавна агенция „Технически операции“ – ДАТО и не премина леко по думите на авторитетния бизнес седмичник Капитал.¹ Доставчиците на интернет услуги бяха помолени да предоставят на ДАТО и Държавна агенция „Национална сигурност“ – ДАНС неограничен достъп в реално време до целия интернет трафик и също така да осигурят възможност за съхранение на предоставената информация. Освен опасенията за твърде високата цена на техниката и софтуера, необходими за изпълнението на подобно искане, основно при по-малките доставчици,² страстите се разгоряха по две причини: желанието на двете агенции бе стъпка назад на фона на последните граждански постижения срещу прекомерното следене в България; онази част от правото на Европейския съюз (ЕС), на която следенето се основаваше, току що бе премахнато от Съда в Люксембург.

Този доклад прави опит да обясни политическия контекст, който обезсмъртява следенето на тайните служби в интернет в България и предотвратява опитите на гражданското общество да ги ограничи. Представеният анализ е базиран на неструктурирани онлайн интервюта и отговори на анкети от активисти, защитаващи правата в интернет, собственици на фирми за доставка на интернет услуги и членове на българоезичната група „Свободен и неутрален интернет“ във фейсбук³ в периода април-май 2014.

Политика и политически бекграунд

В действителност изискванията на ДАТО за следене никак не са нови. Те са добавени в Закона за електронните съобщения (ЗЕС) на страната още през 2010, за да отговарят на Директивата за запазване на трафични данни 2006/24/ЕС. Тя е транспонирана в Наредба 40 на МВР още през 2008, но текстовете ѝ относно достъпа до съхранена информация са отменени от Конституционния съд през 2009 и в последствие добавени в ЗЕС. Интересно е, че Наредба 40 никога не е отменяна и до момента технически е в сила, включително и с изискването си доставчиците на интернет да изпращат годишни доклади до Министерство на вътрешните работи.

Осигуреното следене в ЗЕС налага на телекомуникационните оператори да осигурят възможност на тайните служби в реално време да „хвщат“ електронни съобщения, да „наблюдават“ комуникацията продължително и да достъпват „данни, отнасящи се до конкретна клетка“. В случай, че достъпът в реално време не е възможен, доставчиците трябва да предоставят поисканите данни възможно най-скоро. Също така те трябва да поддържат интерфейс, който позволява пренасянето на прихваната електронна комуникация от ДАТО и ДАНС, със спецификации, одобрени от председателя на ДАТО. Очаква се доставчиците на интернет услуги едновременно да предоставят детайли за всяко обаждане и неговото съдържание, както и да

¹ Михайлова, П. (2014, June 20). Знам какво направи в интернет . *Капитал*. www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/06/20/2327584_znam_kakvo_napravi_v_interne_t/?ref=rcmnd

² Ibid.

³ <https://www.facebook.com/groups/bginternetfreedom>

установяват самоличността на потребителите си. Но никой никога не е принуждавал доставчиците действително да изпълнят тези изисквания, затова й те не са го сторили – с изключение на трите мобилни оператора в страната, пише Капитал.⁴

Отделен Закон за специалните разузнавателни средства, приет през 1999 постановява, че искания за следене могат да бъдат отправяни от МВР, ДАНС или прокурор. В тези случаи е необходимо одобрението на областен съдия преди ДАТО да изпълни поръчката.

На 9 април 2014 Съда на Европейския съюз анулира Директивата за запазване на трафични данни, защото тя противоречи на принципите за правата на човека и лична неприкосновеност на ЕС.⁵ Оставено е в ръцете на всяка една от страните членки да реши как да се изпълни това решение. И, докато никоя от политически партии, представени в Българския парламент, не предприемат стъпки за олекотяване на изискванията на ЗЕС за драконовско подслушване в мрежата от април, изведнъж през юни ДАТО привика доставчиците на интернет услуги, за да засили въвеждането на тези мерки.

Състоянието на държавната сигурност

Не е случайност, че странната среща между доставчиците на интернет услуги и правоприлагащите агенции се проведе в прословутата сграда, която е помещавала най-страшните звена на Държавна сигурност – българския еквивалент на КГБ по време на авторитарното управление от 1944-1989. Преследвано от спомени за масово следене и страх от тези времена, гражданското общество в България е нащрек вече две десетилетия срещу минали и настоящи действия – предполагаемо реформирани – на службите за сигурност и правоприлагане на това демократично правителство. И с основание: екипът на бившата агенция за сигурност, агенти и информатори държат в здрав хват след-социалистическата политика, правителства, бизнеси и масови медии в България.⁶ В резултат през годините публиката видя провала или значителното смекчаване на различни инициативи за лустрация,⁷ докато индивиди и групи, свързани с апарата на бившата държавна сигурност почти неизбежно държах политическата и икономическа мощ.

Вместо да реформират и потърсят отговорни за действията на службите за сигурност, българските демократични институции изглежда станаха потиснати и още по-просмукани от тях и техните непрозрачни и манипулативни методи, тяхната оскърбителна и контролираща култура.

Късното присъединяване на страната към ЕС през 2007 не донесе очакваните подобрения. Докладите на Съюза, които следят прогреса на страната, показват систематични проблеми с независимостта на съдебната система и корупция на властите

⁴ Михайлова, П. (2014, юни 20). Op. cit.

⁵ Съд на Европейския съюз. (2014, April 8). Press release №54/14: The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid. curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140054en.pdf

⁶ Христов, Х. (2013). Държавна сигурност и влиянието върху политическия елит по време на прехода. Доклад, представен на конференцията Прехода на Източна Европа в документите на комунистическите тайни служби, проведена от Комисията за разкриване и обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия, София, България, 26 ноември. www.comdos.bg/media/Novini/Doklad-Hr.Hristov-26-11-2013.doc

⁷ Ibid.

при правоприлагането,⁸ а доклади на Фрийдъм хаус отразяват спад в свободата на словото и човешките свободи.⁹

На помощ на гражданското общество

За кратко третият сектор компенсира до някаква степен упадъка на демократичните институции. Подсилени от увеличаващия се достъп до високоскоростен интернет в България, социалните мрежи, като Фейсбук и Туитър, или локални мрежи като члена на Асоциацията за прогресивни комуникации (АПК) BlueLink.net,¹⁰ масовите протести през 2012 принуждават България да се оттегли от подписването на Търговското споразумение за борба с фалшифицирането - Anti-Counterfeiting Trade Agreement (АСТА).¹¹ Многозначително е, че дясно-центристкото правителство в дадения момент е водено от премиера Бойко Борисов, който започва политическата си кариера като главен секретар на МВР и държи ранг на полицейски генерал. Въпреки оттеглянето си от АСТА правителството на Борисов е обвинено в прекомерно, и често незаконно, използване на електронни методи за следене.¹² Твърди се, че главна жертва на незаконното следене е министърът на вътрешните работи и верен съюзник в партията в правителството на Борисов - Цветан Цветанов. Бивш гимнастически инструктор в Академията, Цветанов е критикуван, и в последствие обвинен, в санкционирането на незаконно подслушване от страна на службите за сигурност.¹³ Ескалираща поредица от обществени протести сред трупащ се брой екологични и социални проблеми по-късно принуждават правителството на Борисов преждевременно да подаде оставка през февруари 2013. Скоро след това старши прокурори разследват МВР и откриват липса на ясни правила за провеждането на процедури за следене и изпълнение на задълженията на високопоставени длъжностни лица, а в последствие се изправи пред препятствие заради длъжностно лице, за което се твърди, че е унищожило свидетелства.¹⁴ Вече в опозиция, Цветанов е отведен в съда по различни обвинения за използването на средства за следене и подслушване. Все още се очакват кончателните решения. Райчин Райчев, който е председател на Фондация Бъдеще 21 век и интернет активист, базиран в Пловдив, намира за естествено, че следенето чрез интернет и по други методи набират популярност по време на управлението на Борисов. Той вини за феномена манталитета и произхода на основни правителствени фигури, в това число и самият Борисов, а след това и тяхната снобщина и желанието им да се показват.

Натрупващата се критика създава очакване, че правителството, съставено от Българската социалистическа партия и базираното на мюсюлманското малцинство Движение за права и свободи, които взимат властта след предсрочните парламентарни избори значително ще затегнат процедурите за следене и ще намалят подобни практики. Анализ на Софийски градски съд, разпространен през февруари, обаче

⁸ Европейска комисия (2014, януари 22) *Report from the Commission to the European Parliament and the Council: On Progress in Bulgaria under the Co-operation and Verification Mechanism.* ec.europa.eu/cvm/docs/com_2014_36_en.pdf

⁹ Freedom House. (2014). *Freedom of the Press Report: Bulgaria.* www.freedomhouse.org/country/bulgaria

¹⁰ www.bluelink.net

¹⁰ www.bluelink.net

¹¹ Чипева, Н. (2012, February 11). Thousands march in Bulgarian cities against ACTA: Photo gallery. *The Sofia Echo.* sofiaecho.com/2012/02/11/1764539-thousands-march-in-bulgarian-cities-against-acta-photo-gallery

¹² Николов, К. (2013, април 20). Гарантирано от ГЕРБ: Пълен произвол с подслушването. *Медиапул.* www.mediapool.bg/garantirano-ot-gerb-palen-proizvol-s-podslushvaneto-news205487.html

¹³ Leviev-Sawyer, C. (2013, април 16). Borissov and GERB back Tsvetanov in eavesdropping controversy. *The Sofia Globe.* sofiaglobe.com/2013/04/16/borissov-and-gerb-back-tsvetanov-in-eavesdropping-controversy

¹⁴ Ibid.

показва разочаровашо откритие: исканията за телефонното и интернет подслушване всъщност се повишават по време на управлението на слеващото правителство. Съдът докладва за 8,345 искания за следене на трафика на телефонни и в интернет през 2013 от страна на полицията и ДАНС като всяко искане съдържа десетки телефонни номера и IP адреси.¹⁵ Числото е нараства в сравнение с 2011, когато исканията са 6,918, въпреки че и отказите на съда се повишават от 12% през 2012 на 14.3% през 2013.

Броят на случаите, в които изисквания на закона са negliжирани се покачват, потвърждава Атанас Чобанов, базиран в Париж разследващ журналист и създател на *BalkanLeaks.eu* и онлайн списанието с изтекла информация *Bivol.bg*. За него проблемите произтичат от факта, че тайните служби имат достъп до техническите способности за следене и на тях им е по-лесно да ги употребяват, въпреки че има други методи за разследване, които трябва да бъдат използвани първи. Като български партньор на Уикилийкс, *Bivol.bg* разкрива през 2013, че българското правителство е сред клиентите на ФинСпай – софтуерен продукт на Дриймлаб и Гама Интернешънъл, специализиран в интернет и телефонното следене.¹⁶

Интернет следенето е също толкова сериозно, колкото беше то в началото на мандата на предишното правителство, коментира Делян Делчев, старши компютърен инженер и IT консултант, базиран в София. Делчев, който е администратор на българоезичната група във фейсбук Свободен и неутрален Интернет, оценява всички скоростни опити за реформа в механизмите за следена като незавършени, включително разделянето на ДОТИ от структурата на МВР и разрешаването на ДАНС, военните и митниците да отправят искания за следене директно. Друг повод за притеснение за Делчев е политическото назначаване на председателя на ДОТИ, чиято позиция не е предмет на каквато и да е публичен или граждански контрол и отчетност. Увеличаването на броя на исканията не е само знак за политически зиг-заг покрай електронното следене. През май 2014 държавни прокурори изведнъж нахлуват в офисите на ДАТО и ДАНС, за да разследват легалността на техните методи и практики за наблюдение.¹⁷ Само месец по-късно ДАТО изведнъж се интересува да изпълни задълженията си по ЗЕС към доставчиците на интернет услуги.

Уважение на законите и промяна на законите

Въпреки това повечето доставчици на интернет услуги изпълняват задължението си по ЗЕС параграф 250а съвместно и уважават закона, каза Асен Тотин, бивш доставчик на подобни услуги, който в момента работи за малък телекомуникационен оператор. Малките доставчици от типа „мрежа за един блок“ са тези, които си затварят очите за закона и не се съобразяват с него. „Не защото приемат Европейската харта за правата на човека, а, защото повечето българи мислят, че законите важат за всеки друг освен за тях и е жалко, че никой не иска да ги върне във форма.“ Коментира Тотин. Директивата за задържане на трафични данни на ЕС може да е анулирана, но българските законови разпоредби, които се съобразяват с него все още са валидни и никой сериозен оператор не може самостоятелно да реши да не се съобразява с тях, обяснява Тотин. Неспазването на това изискване може да доведе до значителни глоби в размер до 68 400

¹⁵ Sofia News Agency. (2014, февруари 17). Number of Surveillance Requests in Bulgaria on the Rise. *Novinite.com*. www.novinite.com/articles/158260/Number+of+Surveillance+Requests+in+Bulgaria+On+the+Rise

¹⁶ Бивол. (2013, септември 4). WIKILEAKS: БЪЛГАРИЯ РЕАЛНО ИЗПОЛЗВА ШПИОНСКИЯ СОФТУЕР FINSPY. *Bivol.bg*. <https://bivol.bg/finspy-bulgaria.html>

¹⁷ Ангарев, П., и Дачкова, Д. (2014, май 16). Прокуратурата изненадващо влезе в спецслужбите заради подслушването. *Sega*. www.segabg.com/article.php?id=698787

долара – което е значителна сума дори и за големите играчи. Ползите от несъобразяването са съмнителни и с множество възможности за негативни последици при връзките с обществеността, обясни Тотин.

Но като човек от индустрията той вижда ясно колко е трудно на доставчиците да изпълнят задълженията си за електронното следене. По-големите оператори получават десетки искания за достъп до данни всеки ден. Справянето с тях изисква голям ресурс от хора, работна ръка и тнт., особено като се има предвид, че с цел да „покрива“ определен обект от „оперативен интерес“ се изисква значително повече информация, отколкото действително е нужна. Например, вместо просто да се попита дали X е на територия Y в определен момент от време пристига искане да бъде предоставена информация за всички потребители, които са били в определен район. Малко от поисканата информация е признавана като легитимно доказателство от българските съдилища, обяснява Тотин. Комисията за защита на лични данни (КЗЛД) е органът, упълномощен според ЗЕС да следи дали доставчиците на интернет услуги се съобразяват с тази част от закона – а именно дали данните по член 260а са достъпни само на подходящите лица, дали информацията се унищожават след това и тнт. Доставчиците отговарят пред КЗЛД ежегодно. Тотин смята, че комисията е направила много, за да улесни живота на доставчиците и е послушала препоръките на големите оператори и на Сдружението за електронни комуникации – една от професионалните браншови организации в сектора – особено що се отнася до легитимизирането на откази за достъп до информация в случаите, в които искането не отговаря на изискванията на закона и също така в защита на позицията на доставчиците на интернет услуги, че те не трябва да интерпретират предоставените данни.

Представител на друга търговска асоциация – Сдружението на независимите интернет доставчици, бе цитирано от Капитал да казва, че исканията на ДАТО са неконституционни и в нарушение на правото на ЕС и правото на лична неприкосновеност и, че доставчиците на интернет услуги може да съдят държавата по тези нарушения в Международния съд по правата на човека в Страсбург.¹⁸

Като бивш сътрудник на базирания в София Център за изследване на демокрацията, Тотин вярва, че отстояването на приложимото законодателство е задължително в демократичното общество и има законови начини за промяна на лошите закони. Няколко дни след като решението на съда на ЕС е обявено Тотин изпраща оплакване до офиса на омбудсмана като частно лице с молбата да алармира Конституционния съд. Омбудсманът Константин Пенчев действа бързо и случаят с премахването на изискванията в ЗЕС в следствие на отменената директива в момента е в изчакване в Конституционния съд.¹⁹ Има предложение да се потърси мнението на Комисията за регулиране на съобщенията (КРС) и всички заинтересовани страни могат да изпратят своите мнения до нея. Евентуален успех в Конституционния съд може да е от съществено значение за демонстрирането на надделяването на обществения интерес над приложимото право.

Заклучения

За 25 години от 1989 пейзажът на българската политика и икономика остават маркирани от силови структури, свързани с тайните служби на бившия авторитарен режим. Стилът и методът на бившата Държавна сигурност в днешните нереформирани тайни и силови агенции, които имат тенденцията да упражняват прекомерно, а понякога и безсмислено следене в интернет, остават.

¹⁸ Михайлова, П. (2014, юни 20). *Op. cit.*

¹⁹ Конституционен съд на Република България. (2014, април 14). Конституционно дело №8 . constcourt.bg/constcourt/Case.aspx?CaseID=477

Следенето е регулирано прекомерно като различни правила се появяват в различни правни текстове и се контролират от различни органи. Политическите зиг-загове и конфликтни сигнали, изпращани от различни институции и политици – в зависимост от това дали са в опозиция или са на власт – създават усещането, че няма значителна мотивация за ограничаване на следенето в интернет в политическите кръгове в България. При положение, че бизнеса, политиката, масовите медии и правосъдието, белязано от корупция, липса на прозрачност и липса на обществена отговорност, гражданското общество най-често остава най-жизнеспособният пазител на личната неприкосновеност и човешките права онлайн. Институциите на ЕС, няколко независими журналистически публикации и няколкото функциониращи демократични институции като Омбудсмана също изиграват своята роля.

Отменянето на Директивата за задържане на трафични данни от Съда на Европейския съюз предлага на България, както и на всички страни-членки голяма възможност да поправят своите национални законодателства, така че следенето в интернет да не нарушава основните права на личната неприкосновеност и свободата на изразяване. Но отпорът на консервативните структури, свързани с апарата на държавната сигурност забавят и често преобръщат подобни промени. Парализиращата правна и административна рамка налага нови технологични и финансови тежести на доставчиците на интернет услуги, които са готови да се подчинят на изискванията за задържане на данни и следене. Идеята да се откаже съобразяване с драконовските изисквания на действащия закон е новост за повечето доставчици, но вече съществува идеята за правно противопоставяне на остарелите разпоредби на националното законодателство. Съзнателни граждани и доставчици се подчиняват на закона, но са готови да предприемат правни действия, за да премахнат остарелите правни текстове, които ги принуждават да шпионират по интернет и телефон потребители.

Стъпки за действие

Някои стъпки, които могат да доведат България до решаване на проблемите с прекомерното и понякога незаконно следене в интернет включват:

- Задълбочена оценка на съществуващите административни и правни рамки за установяване на всички норми и агенции, които регулират следенето в интернет
- Концептуализиране на комплект от промени, които ще доведат до намаляване на броя на изискванията за подслушване и засилване на възможността едновременно на специалните служби и на доставчиците на интернет да си сътрудничат ефективно
- Премахване на Наредба 40 на МВР
- Повишаване на обществената информираност за негативните последици от прекомерното следене в интернет и създаване на политическо искане за ограничаването му; Ограничения, с които политиките трябва да се съобразят, когато биват избрани.
- Създаване на широки коалиции от актьори, които са заинтересовани следенето в интернет да бъде ограничено, които включват доставчици на интернет, защитници на правата на човека, про-демократични мозъчни тръстове и други групи, които могат да участват в процеса по взимане на решения, отнасящ се до следенето.
- Премахване на разпоредбите за следене в интернет, свързани с отменената Директива за задържане на трафични данни от ЗЕС.
- Концептуализиране на усилия за политическо застъпничество на ниво ЕС, за да бъде създаден подходящ заместител на отменената Директива за задържане на трафични данни, който да има продължително въздействие върху политиките за следене в интернет на национално и европейско ниво.

- 1 Михайлова, П. (2014, June 20). Знам какво направи в интернет . *Kanumal*. www.capital.bg/politika_i_ikonomika/bulgaria/2014/06/20/2327584_znam_kakvo_napravi_v_internet/?ref=rcmnd
- 2 Ibid.
- 3 <https://www.facebook.com/groups/bginternetfreedom>
- 4 Михайлова, П. (2014, юни 20). Ор. cit.
- 5 Съд на Европейския съюз. (2014, April 8). Press release №54/14: The Court of Justice declares the Data Retention Directive to be invalid. curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140054en.pdf
- 6 Христов, Х. (2013). Държавна сигурност и влиянието върху политическия елит по време на прехода. Доклад, представен на конференцията Прехода на Източна Европа в документите на комунистическите тайни служби, проведена от Комисията за разкриване и обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия, София, България, 26 ноември. www.comdos.bg/media/Novini/Doklad-Hr.Hristov-26-11-2013.doc
- 7 Ibid.
- 8 Европейска комисия (2014, януари 22) *Report from the Commission to the European Parliament and the Council: On Progress in Bulgaria under the Co-operation and Verification Mechanism*. ec.europa.eu/cvm/docs/com_2014_36_en.pdf
- 9 Freedom House. (2014). *Freedom of the Press Report: Bulgaria*. www.freedomhouse.org/country/bulgaria
- 10 www.bluelink.net
- 11 Чипева, Н. (2012, February 11). Thousands march in Bulgarian cities against ACTA: Photo gallery. *The Sofia Echo*. sofiaecho.com/2012/02/11/1764539_thousands-march-in-bulgarian-cities-against-acta-photo-gallery
- 12 Николов, К. (2013, април 20). Гарантирано от ГЕРБ: Пълен произвол с подслушването . *Медюанул*. www.mediapool.bg/garantirano-ot-gerb-palen-proizvol-s-podslushvaneto-news205487.html
- 13 Leviev-Sawyer, С. (2013, април 16). Borissov and GERB back Tsvetanov in eavesdropping controversy. *The Sofia Globe*. sofiaglobe.com/2013/04/16/borissov-and-gerb-back-tsvetanov-in-eavesdropping-controversy
- 14 Ibid.
- 15 Sofia News Agency. (2014, февруари 17). Number of Surveillance Requests in Bulgaria on the Rise. *Novinite.com*. www.novinite.com/articles/158260/Number+of+Surveillance+Requests+in+Bulgaria+On+the+Rise
- 16 Бивол. (2013, септември 4). WIKILEAKS: БЪЛГАРИЯ РЕАЛНО ИЗПОЛЗВА ШПИОНСКИЯ СОФТУЕР FINSPY. *Bivol.bg*. <https://bivol.bg/finspy-bulgaria.html>
- 17 Ангарев, П., и Дачкова, Д. (2014, май 16). Прокуратурата изненадващо влезе в спецслужбите заради подслушването . *Sega*. www.segabg.com/article.php?id=698787
- 18 Михайлова, П. (2014, юни 20). Ор. cit.
- 19 Конституционен съд на Република България. (2014, април 14). Конституционно дело №8 . constcourt.bg/constcourt/Case.aspx?CaseID=477

Бележки:

Този доклад бе публикуван оригинално като част от по-голямото издание “Global Information Society wach 2014: Communications surveillance in the digital age” (Наблюдение на глобалното информационно общество 2014: Следене на

комуникациите в цифровата ера), което може да бъде изтеглено от:
<http://www.giswatch.org/2014-communications-surveillance-digital-age>.

Creative Commons Attribution 3.0 Licence <creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Някои права са запазени.

ISSN: 2225-4625

ISBN: 978-92-95102-16-3

APC-201408-CIPP-R-EN-DIGITAL-207